https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.32

УДК 347.77.012.6 UDC

ЗАСОБИ ПАТЕНТНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ЦИФРОВИХ РИНКАХ

Валерій ПОЛЮХОВИЧ

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

PATENT LEGAL PROTECTION MEANS IN ENSURING ECONOMIC COMPETITION IN DIGITAL MARKETS

Valeriy POLYUKHOVYCH

Doctor of Law, Senior Research Fellow, Head of the Department

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0002-6406-7613

В статті досліджуються питання правового забезпечення розвитку сучасних технологій на цифрових ринках. Одним із основних його форм є засоби патентно-правової охорони об'єктів промислової власності, перелік, зміст і характеристику яких здійснено автором. Промислова власність на цифрові активи як вид інтелектуальної власності є комплексним поняттям та застосовується для позначення прав на: результати інтелектуальної (творчої) діяльності в галузі науки і техніки, сфері матеріального виробництва; засоби індивідуалізації учасників господарського обороту цифрових активів; захист від недобросовісної конкуренції на цифрових ринках.

В якості засобів патентно-правової охорони об'єктів промислової власності визначено патенти на винаходи, корисні моделі та промислові зразки, ліцензування та передача патентних прав, прозорість і публічність патентних баз даних, конкурентне (антимонопольне) регулювання у сфері патентів, протидія зловживанню патентними правами, патентному тролінгу, міжнародне співробітництво і гармонізація патентних норм.

Розглянуто особливості економічної конкуренції на цифрових ринках і визначено напрями удосконалення законодавства у сфері патентно-правової охорони на цифрових ринках. Так, необхідно підвищувати рівень прозорості і удоско-

The article examines the issues of legal support for the development of modern technologies in digital markets. One of its main forms is the means of patent-legal protection of industrial property objects, the list, content and characteristics of which were made by the author. Industrial property for digital assets as a type of intellectual property is a complex concept and is used to designate the rights to: the results of intellectual (creative) activity in the field of science and technology, the field of material production; means of individualization of participants in the economic turnover of digital assets; protection against unfair competition in digital markets.

Patents for inventions, utility models and industrial designs, licensing and transfer of patent rights, transparency and publicity of patent databases, competitive (anti-monopoly) regulation in the field of patents, combating the abuse of patent rights, patent trolling, international cooperation and harmonization of patent norms are identified as means of patent legal protection of industrial property objects.

The features of competition in digital markets are considered and directions for improving legislation in the field of patent legal protection in digital markets are identified. Thus, it is necessary to increase the level of transparency and improve the

налювати патентний процес, запроваджувати більш гнучкі механізми ліцензування, регулювати використання патентів великими корпораціями, посилювати контроль та встановлювати нормативні запобіжники патентному тролінгу, розширювати права споживачів по доступу до цифрових технологій, удосконалювати регулювання алгоритмів та автоматизації у контексті патентно-правової охорони, розвивати антимонопольне регулювання в контексті використання патентів, забезпечувати захист малих і середніх підприємств від патентного тиску, здійснювати розвиток національних і сприяти розвитку міжнародних судових систем для розгляду патентних спорів, приймати участь в процесах гармонізації патентного законодавства на міжнародному рівні.

Удосконалення законодавства в сфері патентно-правової охорони на цифрових ринках є необхідним для забезпечення економічної конкуренції, підтримки інноваційного розвитку та захисту інтересів споживачів.

Ключові слова: засоби, патентно-правова охорона, об’єкти промислової власності, забезпечення економічної конкуренції, цифрові ринки, віртуальні активи

patent process, introduce more flexible licensing mechanisms, regulate the use of patents by large corporations, strengthen control and establish regulatory safeguards against patent trolling, expand consumer rights to access digital technologies, improve the regulation of algorithms and automation in the context of patent legal protection, develop antitrust regulation in the context of patent use, ensure the protection of small and medium-sized enterprises from patent pressure, develop national and promote the development of international judicial systems for considering patent disputes, and participate in the processes of harmonization of patent law at the international level.

Improving legislation in the field of patent legal protection in digital markets is necessary to ensure economic competition, support innovative development, and protect consumer interests.

Keywords: means, patent legal protection, industrial property objects, ensuring economic competition, digital markets, virtual assets

Цифрові технології впливають як на фінансові ринки, здійснення господарської діяльності. Всебічне використання цих технологій та формування нового економічного простору під їх впливом, дозволили сформувати цифрову економіку. Цифрова економіка уособлює в собі всі сучасні тенденції розвитку економічних процесів та спонукає людство трансформувати класичні суспільні відносини в цифровий простір [1, с. 215]. Вона охоплює широкий спектр секторів, включаючи електронну комерцію, цифрові платформи, фінансові технології (FinTech), онлайн-реклама та медіа, а також технології, які стимулюють інновації в інших галузях. Вони забезпечують доступ до глобальних ринків, дозволяючи компаніям будь-якого розміру змагатися на міжнародному рівні. Цифрові платформи, такі як Amazon, Google, Facebook і Alibaba, стали не лише великими комерційними гравцями, а й важливими інструментами для малого та середнього бізнесу, який має змогу вийти на нові ринки завдяки мінімальним витратам на інфраструктуру. Водночас цифрові майданчики нового покоління, зокрема Binance та OpenSea, відіграють ключову роль у розвитку ринку віртуальних активів, забезпечуючи обіг криптовалют і невзаємозамінних токенів (NFT) як окремих різновидів таких активів. Ці платформи надають користувачам можливість купувати та продавати криптовалюти, стейблкоїни, цифрові твори мистецтва, віртуальні предмети колекціонування, доменні імена та інші цифрові об'єкти, що мають майнову цінність у цифровому середовищі. Складність цифрової економіки, стрімкий її розвиток з огляду на появу нових технологій зумовлює необхідність вирішення цілого комплексу проблем як правового характеру (щодо

захисту інформації, обміну інформацією вищезгаданих та ін.), так і іншого, зокрема технічного характеру (адже цифрова економіка – породження технічного прогресу) [2, с. 176]. Надбання цифровізації (можливість діяти ефективно, швидко, дистанційно, в транснаціональному масштабі, вирішувати надскладні завдання) використовуються не лише на суспільне благо, а нерідко особами, що бажають отримати незаслужені переваги шляхом порушення прав та законних інтересів інших осіб, що і призвело до виникнення та поширення кіберпорушень та кіберзлочинності [3, с. 184]. Тому поряд із новими можливостями для здійснення господарської діяльності виникають і нові загрози, такі як кіберпорушення та кіберзлочинність, які часто є результатом зловживання цифровими технологіями з метою отримання незаслужених переваг. Тому захист інтелектуальної власності у цифровому середовищі набуває все більшої актуальності, оскільки порушення прав власності на цифрові продукти та послуги можуть мати серйозні наслідки для економічної конкуренції. При цьому правова регламентація відносин у цифровому середовищі має комплексний характер, зокрема необхідно враховувати взаємозв'язок між нормами права інтелектуальної власності та антимонопольного законодавства.

Мета статті полягає у визначенні та дослідженні засобів патентно-правової охорони у забезпеченні економічної конкуренції на цифрових ринках. Для досягнення цієї мети необхідно виокремити та охарактеризувати засоби патентно-правової охорони, виявити особливості економічної конкуренції на цифрових ринках, сформулювати напрями удосконалення законодавства у цій сфері господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу

Цифрова доба, яка охоплює нашу сучасність, призвела до кардинальних трансформацій у сфері права інтелектуальної власності, зокрема виникають ситуації, коли права користувачів, зокрема на доступ до інформації, можуть вступати в конфлікт з правами власників об'єктів інтелектуальної власності [4, с. 169]. При цьому правова охорона структурних елементів в цифровому середовищі може мати як авторсько-правову, так і патентно-правову охорону. Авторське право, зокрема, має важливе значення для охорони програмного забезпечення, цифрових медіа, контенту та інших форм творчої діяльності, що виникають у цифровому середовищі. Патентне право, в свою чергу, охоплює захист інновацій у сфері технологій, зокрема новітніх розробок у сфері штучного інтелекту, блокчейну та інших цифрових рішень.

У цифровому середовищі можна запатентувати різноманітні технології та інновації, пов'язані з розробкою нових рішень та покращенням існуючих цифрових інструментів. Патентно-правова охорона може бути поширена на охорону, зокрема таких об'єктів як: 1) програмне забезпечення (алгоритми та методи обробки даних, методи оптимізації роботи програм або ефективності коду тощо); 2) технології штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання (інноваційні методи та алгоритми для навчання машин, системи розпізнавання образів, мови або голосу, моделі прогнозування та аналізу даних); 3) блокчейн та криптовалюти (нові алгоритми або методи забезпечення безпеки в блокчейн-мережах, протоколи та системи для дистрибуції криптовалют або децентралізованих додатків (dApps)); 4) Інтернет речі (IoT) (інноваційні пристрої, що підключаються до Інтернету і взаємодіють з іншими пристроями, методи обробки та збору даних з IoT-пристроїв); 5) системи кібербезпеки (алгоритми для захисту даних або персональної інформації, системи захисту від атак на мережі або пристрої); 6) віртуальна та доповнена реальність (VR/AR) (інтерфейси користувача для VR/AR-додатків тощо).

Для того щоб інновації в цифровому середовищі могли стати об'єктами патентного права, вони повинні відповідати певним вимогам і ознакам, що передбачені патентним законодавством. Вони повинні мати основні характеристики, що відповідають критеріям патентоздатності. Запатентувати можна лише ті інновації, що відповідають певним вимогам, зокрема мають новизну, є промислово застосовуваними і мають винахідницький рівень. Підкреслимо, що об'єкти патентного права можуть бути співвіднесені з цифровими активами, хоча це поняття є дещо ширшим. Цифрові активи включають в себе інтелектуальні продукти або технології, які існують у цифровій формі, і патентами можуть охоплюватись певні складові цих активів, особливо якщо вони містять інноваційні або технологічні рішення.

Питання патентно-правової охорони об'єктів інтелектуальної власності і промислової власності зокрема неодноразово були предметом наукових публікацій і знаходять свою реалізацію в нормативній площині.

Розвиток правової охорони права промислової власності в країнах Європейського Союзу був заснований на міжнародних угодах з питань охорони права інтелектуальної власності, укладених зусиллями цілої низки міжнародних організацій – Міжнародного союзу з охорони промислової власності, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Світової організації торгівлі [5, С. 27].

Тісно з аспектами правової охорони промислової власності пов'язані питання публічного адміністрування патентної діяльності. Тенденцією публічного адміністрування патентної діяльності також виступає активний розвиток інституційної складової публічного адміністрування шляхом реформування, модернізації та створення суб'єктів публічної адміністрації забезпечення патентної діяльності, місією яких є здійснення експертних досліджень щодо формування охоронного документа промислової власності з метою дотримання стандартів патентування [6, с. 515].

Проте промислова власність на цифрові активи як вид інтелектуальної власності має притаманні останній ознаки, є комплексним поняттям та застосовується для позначення прав на:

- результати інтелектуальної (творчої) діяльності в галузі науки і техніки, сфері матеріального виробництва;
- засоби індивідуалізації учасників господарського обороту цифрових активів;
- захист від недобросовісної конкуренції на цифрових ринках.

Щодо оборотоздатності цифрових активів, то вона має місце при визнанні цифрового активу майном, річчю. Так цифрові речі є майном, якщо вони мають майнову цінність, можуть відчужуватися або іншим способом переходити від однієї особи до іншої; на них може бути звернено стягнення кредиторами, незалежно від прирівнювання їх до речей або визнання майновими (зобов'язальними тощо) правами. [7, с. 21]

Водночас цифровий актив як цифрова річ означає будь-який запис або вираження вартості, що відповідає таким критеріям: 1) вона зберігається, відображається та управляється виключно в електронному вигляді, на віртуальній платформі чи базі даних або через неї, в тому числі, якщо вона є записом або вираженням матеріального активу, що є предметом торгівлі, незалежно від того, чи зберігається сама цифрова річ безпосередньо або через рахунок у посередника; 2) вона може бути об'єктом права контролю, володіння або використання, незалежно від того, чи такі права юридично визначені як речові, зобов'язальні або іншого характеру; та 3) вона може передаватися від однієї особи до іншої, в тому числі шляхом добровільного розпорядження. [Там же, С. 25]

Також широкого вжитку зазнала така правова категорія як об'єкти промислової власності, які також можуть існувати у вигляді цифрових активів. Зокрема об'єкти промислової власності розглядаються як нематеріальні активи, що втілюють результати технічної творчості людини, використовуються в сфері матеріального виробництва, сприяють науково-технічному прогресу або підвищенню ефективності господарювання підприємства. [8, С. 134]

У зв'язку з численністю передбачених законодавством способів захисту промислової власності та їх неоднорідністю, їх класифікація може бути проведена за різними критеріями:

- заходи захисту і заходи відповідальності (за підставою застосування, соціальним призначенням і виконуваними функціями);
- відновлювальні, припиняючі способи, спрямовані на визнання права (за функціональною спрямованістю);
- договірні, позадоговірні і комбіновані способи захисту (за методом встановлення) тощо. [9, С. 130]

Станом на сьогодні актуальним є дослідження засобів патентно-правової охорони об'єктів промислової власності на цифрових ринках. Засоби патентно-правової охорони можна визначити як інструменти та механізми, за допомогою яких патентна система забезпечує захист

прав на промислову власність, зокрема на технології, винаходи та інші інноваційні розробки. Вони сприяють розвитку інновацій, підтримують конкурентоспроможність на ринку та створюють стимули для інвестицій у науково-дослідницьку діяльність. Однак важливою умовою є забезпечення балансу між захистом прав промислової власності та забезпеченням конкуренції, щоб запобігати монополізації, можливостям зловживання монопольним (домінуючим) положенням на цифровому ринку.

Щодо сфери правового регулювання, яка є предметом нашого дослідження, ми маємо комплексну правову природу взаємопов'язаних сфер. Це питання патентно-правової охорони об'єктів промислової власності в сфері цифрових ринках у контексті питань захисту економічної конкуренції. Відповідно правове регулювання складається із норм антимонопольного, патентного та цифрового законодавства.

В зв'язку із євроінтеграційним вектором розвитку України адаптація норм нашого законодавства з європейським невпинно поглиблюється, а норми директив та регламентів Європейського Союзу є джерелом права та імпелементуються в український праворегулятивний процес. В зв'язку з темою нашого дослідження привертає увагу такий базовий нормативний документ ЄС як Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 september 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) (Регламент 2022/1925 Європейського Парламенту і Ради від 14 вересня 2022 року Про конкурентні та чесні ринки в цифровому секторі), де визначено основні нормативні позиції по забезпеченню дотримання правил чесної економічної конкуренції на ринках в цифровому секторі економіки. Регламент переслідує мету захисту чесної економічної конкуренції на будь-якому конкретному цифровому ринку, як це визначено в законодавстві про конкуренцію, що має забезпечити щоб ринки були конкурентними та справедливими незалежно від фактичних, потенційних або передбачуваних наслідків поведінки певного учасника [10].

На окрему уваги в контексті аналізу актів Європейського Союзу заслуговують і положення Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 (Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31 травня 2023 року щодо ринків криптоактивів) (надалі - Регламент (ЄС) 2023/1114) - першого в світі комплексного нормативно—правового акту, який регулює ринок віртуальних активів [11].

Вказаний Регламент встановлює єдині, прозорі та комплексні правила емісії віртуальних активів, а також надання послуг на ринку віртуальних активів, в частині розкриття інформації для інвесторів та клієнтів, дотримання організаційних, пруденційних, операційних та технічних вимог, звітності регулятору, вимог справедливого та професійного поводження з інвесторами та клієнтами, а також уникнення конфлікту інтересів у відносинах з ними, забезпечуючи справедливі правила конкуренції та знижуючи рівень зловживань суб'єктами господарювання. Також Регламент дозволяє регулювати однакові види економічної діяльності, які мають однакові ризики, за аналогічними принипами та підходами – це означає, що ринок віртуальних активів, який за своєю природою подібний ринку капіталів, повинен підпадати під подібні правила ведення підприємницької діяльності, з урахуванням технологічних особливостей, притаманних обороту віртуальних активів.

Також вказаний Регламент врегульовує питання, що стосуються зловживань на ринку віртуальних активів, а саме: інсайдерської торгівлі, незаконного розкриття інсайдерської інформації та маніпулювань на ринку віртуальних активів.

Регламент (ЄС) 2023/1114 визначає види інформації, які відносяться до категорії інсайдерської, встановлює зобов'язання щодо її оприлюднення емітентами, оферентами та особами, що подають заявку на допуск до торгів, якщо така інсайдерська інформація прямо їх стосується, у спосіб, що забезпечує швидкий доступ та повну, правильну та своєчасну оцінку цієї інформації громадськістю. Разом з тим, Регламент (ЄС) 2023/1114 забороняє участь або спробу участі в інсайдерській торгівлі чи використання інсайдерської інформації про

віртуальні активи при прямому чи опосередкованому вчиненні правочинів щодо віртуальних активів від свого імені або від імені іншої особи, а також надання рекомендацій будь-якій іншій особі взяти участь в інсайдерській торгівлі чи заохочення іншої особи до участі в інсайдерській торгівлі. Варто зазначити, що особі, яка володіє інсайдерською інформацією, забороняється незаконно розкривати інсайдерську інформацію будь-якій іншій особі, крім як якщо така інформація розкривається в межах звичайного виконання професійних, трудових або службових обов'язків та в інших випадках, передбачених законодавством.

Регламент (ЄС) 2023/1114 визначає види дій, які вважаються маніпулюванням на ринку віртуальних активів та прямо забороняє їх здійснення, а також спроби їх здійснення. Більш того, будь-яка особа, яка на професійній основі організовує або виконує операції щодо віртуальних активів, повинна забезпечити наявність та функціонування ефективних систем, процедур і заходів для здійснення моніторингу та виявлення зловживань на ринку (інсайдерської торгівлі, незаконного розкриття інсайдерської інформації та маніпулювання на ринку віртуальних активів). Така особа повинна негайно повідомити регулятора про будь-яку обґрунтовану підозру щодо замовлень та операцій щодо віртуальних активів, включаючи їх скасування або зміну, а також щодо інших аспектів функціонування технології розподіленого реєстру, зокрема механізму консенсусу, про те, що можуть існувати обставити, які вказують на те, що відбулося, відбувається або ймовірно відбудеться зловживання на ринку.

Актуальним для нашого дослідження в контексті аналізу національної системи законодавства є Закон України «Про віртуальні активи», який станом на сьогодні не набув чинності [12]. В Законі України «Про віртуальні активи» дається визначення віртуального активу як нематеріального блага, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Також передбачені положення, що стосуються захисту економічної конкуренції. Державне регулювання у сфері обороту віртуальних активів здійснюють Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України, які створюють умови які забезпечують чесну конкуренцію на ринку та запобігають антиконкурентним практикам, здійснюють захист прав учасників ринку віртуальних активів шляхом здійснення заходів щодо запобігання та припинення порушень законодавства про віртуальні активи, застосування санкцій за порушення законодавства в межах своїх повноважень (ст. 16 Закону). Ці правила сприяють прозорості і запобіганню недобросовісній конкуренції, попередження вчинення дій, які можуть обмежувати конкуренцію, такі як маніпуляції з цінами або створення монопольних умов на ринку віртуальних активів.

Заслуговує на увагу і еволюція підходів вітчизняних законодавців до питань створення конкуретних правил функціонування ринку віртуальних активів: нещодавно опублікований Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні 10225-д від 24.04.2025 [13], на відміну від Закону України «Про віртуальні активи», комплексно регулює питання запобігання недобросовісній конкуренції та протидії зловживанням на ринку віртуальних активів, імплементуючи зазначені вище підходи Регламенту (ЄС) 2023/1114. Перехідними положеннями вказаного Законопроекту також пропонується внести зміни до чинного Закону України «Про рекламу», зокрема, для уточнення загальних вимог до реклами віртуальних активів в частині законодавчих заборон на недобросовісну рекламу, визначенням того, яке розповсюдження інформації вважається рекламою на ринку віртуальних активів, а також встановлення заходів впливу за порушення законодавства щодо реклами віртуальних активів та послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» визначено, що цей Закон визначає організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в

Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій (ч. 1 ст. 2 Закону) [14]. Одним з напрямів розвитку цього процесу є створення ефективних механізмів захисту права інтелектуальної власності в умовах швидкого технологічного прогресу та глобалізації економіки. Зокрема, засоби патентно-правової охорони відіграють ключову роль у забезпеченні економічної конкуренції у цифровому середовищі. Невпинно зростає значення патентного права у цифровому середовищі, що сприяє розвитку економічної конкуренції на цифрових ринках.

В Законі України «Про електронні комунікації» були встановлені правила щодо погодження певний дій цифрових відносин з Антимонопольним комітетом України, зокрема показники накопичення смуг радіочастот (залежно від діапазону радіочастот), досягнення яких може передбачати застосування обмежень визначаються регуляторним органом за погодженням з Антимонопольним комітетом України з урахуванням законодавства про захист економічної конкуренції та критеріїв значного ринкового впливу відповідно (ч. 2 ст. 57 Закону) [15].

Також Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» містить положення, які сприяють дотриманню правил добросовісної конкуренції [16]. Базовою умовою є прозорість інформації, згідно з якою постачальники цифрового контенту зобов'язані надавати чітку та достовірну інформацію про свої послуги, що допомагає споживачам робити усвідомлений вибір. (ст. 5, 6 Закону), захист прав споживачів передбачає механізми захисту прав споживачів, що сприяє конкурентоспроможності на ринку, адже компанії змушені покращувати якість своїх послуг. (ст. 19, 20 Закону), механізми запобігання недобросовісній конкуренції містить норми, які забороняють практики, що можуть вважатися недобросовісною конкуренцією, такі як введення в оману споживачів або порушення прав інтелектуальної власності. Загалом, Закон спрямований на створення сприятливого середовища для розвитку цифрової економіки та підтримки конкурентоспроможності, що відповідає сучасним європейським стандартам.

Чинне законодавство України безпосередньо не містись визначення цифрових ринків. У Законі України «Про захист економічної конкуренції» [17] є лише визначення ринку товару (товарного ринку) як сфери обороту товару (взаємозамінних товарів), на який протягом певного часу і в межах певної території є попит і пропозиція. Виходячи з цього визначення можна вичленити основні складові, що описують ринок. Це сфера обороту товару, сам товар, наявні часові та територіальні рамки, а також попит і пропозиція.

Питання охорони об'єктів промислової власності є предметом врегулювання як міжнародних правових актів перш за все Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [18], так і спеціального законодавства України, зокрема Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [19], Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [20], Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [21]. В цифрову епоху об'єктами промислової власності виступають відповідні цифрові електронні продукти, що потребують спеціальних засобів патентно-правової охорони. Тому нормативне регулювання відносин на цифрових ринках потребує врахування їх особливостей, набуває своїх специфічних рис і потребує розвитку спеціальних регулятивних механізмів.

Виділимо основні засоби патентно-правової охорони та надамо їм стислу характеристику.

Основним засобом є безпосередньо патенти на винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Вони надають правовласнику виключні права на використання конкретної технології або виробу, що визначає його ринкову позицію. Патенти є основним інструментом у забезпеченні захисту технологічних розробок, дозволяючи створювати конкурентні переваги на ринку.

Другим суттєвим засобом патентно-правової охорони є ліцензування та передача патентних прав. Ліцензування дозволяє власникам патентів надавати іншим особам право на використання запатентованих технологій. Це може бути важливим засобом для забезпечення доступу до інновацій на ринку та розвитку економічної конкуренції. Ліцензії можуть бути ексклюзивними або відритими залежно від умов договору.

Пов’язаним з двома попередніми засобами є прозорість і публічність патентних баз даних. Для забезпечення конкурентного середовища необхідно, щоб інформація про патенти була доступною для всіх учасників ринку. Патентні бази даних дозволяють суб’єктам господарювання та інвесторам отримувати необхідну інформацію для визначення потенційних технологічних бар'єрів і можливостей для ліцензування чи співпраці.

Безпосереднє конкурентне (антимонопольне) регулювання у сфері патентів також є частиною системи засобів патентно-правової охорони. Способи захисту промислової власності повинні реалізовуватись у межах антимонопольного законодавства. Важливим засобом захисту економічної конкуренції є забезпечення доступу до патентів для конкурентів, щоб уникнути блокування технологій та збереження здорової конкуренції на цифровому ринку.

Засобом патентно-правової охорони також є безпосередня протидія зловживанню патентними правами, тому ж патентному тролінгу. Патентний тролінг полягає у використанні зареєстрованих майнових патентних прав не з метою охорони та захисту результатів власної інтелектуальної, творчої діяльності особи в галузі художнього конструювання чи в будь-якій сфері технології, а з метою формального закріплення права власності на об’єкт інтелектуальної власності при відсутності зв’язку з виробництвом, винахідницькою діяльністю щодо цього об’єкта з подальшим недобросовісним використанням набутого права для досягнення неправомірних переваг у конкуренції, результатом чого є спотворення економічної конкуренції. [22, С. 232] Таким чином патентний тролінг як один з основних проявів антиконкурентних практик є видом недоборосовістної конкуренції. Використання патентів не за прямим призначенням, а для монетизації через подання позовів до компаній, що порушують їхні патенти, є однією з основних загроз для конкуренції. Нормативне регулювання повинно встановлювати запобіжники такій діяльності, створюючи чіткі механізми захисту від зловживань патентними правами.

Також в якості окремого засобу патентно-правової охорони об’єктів промислової власності на цифрових ринках виділимо міжнародне співробітництво і гармонізацію патентних норм. Оскільки цифрові ринки є глобальними, існує необхідність у гармонізації патентного законодавства на міжнародному рівні. Інструменти, такі як Договір про патентну кооперацію (PCT) та угоди Світової організації інтелектуальної власності (WIPO), створюють умови для ефективного захисту патентів на міжнародних ринках.

Ці засоби мають на меті забезпечення справедливого і ефективного використання патентів, що дозволяє зберігати конкурентоспроможність на ринку, стимулювати інновації та сприяти сталому розвитку цифрових ринків.

Переходячи до розгляду особливостей економічної конкуренції на цифрових ринках з’ясуємо перш за все зміст цієї категорії. Так, цифрові ринки — це електронні платформи, які функціонують на основі цифрових технологій в мережі Інтернет, є джерелами інформації та дозволяють на її основі здійснювати електронні трансакції, що служать підставою для переміщення, обміну, купівлі-продажу товарів, робіт, послуг. Вони поєднують продавців і покупців у віртуальному середовищі та включають широке коло економічних взаємодій — від електронної комерції і фінансових операцій до різноманітних онлайн-сервісів. Цифрові ринки мають такі характерні риси, як глобальний доступ, висока швидкість обміну інформацією, низькі транзакційні витрати, а також наявність великих обсягів даних, які впливають на ринкову конкуренцію, вибір споживачів та формують пропозицію. [23, С. 21]

Конкурентне середовище на цифрових ринках має свої унікальні риси, які відрізняються від традиційних ринків через вплив технологічних інновацій, глобалізацію та швидкість змін. Визначимо особливості конкурентного середовища на цифрових ринках, що характеризують конкуренцію на цифрових ринках.

Перш за все це низькі бар'єри для входу та глобальне охоплення. Однією з важливих рис цифрових ринків є їх глобальний характер і значно менші бар'єри для входу для нових учасників порівняно з традиційними ринками. Інтернет, платформи для продажу продуктів та послуг, онлайн-маркетплейси та інші цифрові інструменти дозволяють малим і середнім підприємствам та стартапам виходити на глобальний ринок, змагаючись із великими корпораціями.

Однак це також створює високий рівень конкуренції і постійну потребу в інноваціях, що дозволяє підтримувати конкурентоспроможність.

Цифрові ринки також характеризуються надзвичайно високою швидкістю інновацій та змінами в технологіях. Нові технології (штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей тощо) швидко змінюють правила гри, що робить конкуренцію динамічною. Компанії, які не встигають адаптуватися до нових технологій, можуть швидко втратити свою конкурентну позицію. Тому на цифрових ринках важливо не тільки підтримувати поточні позиції, але й постійно інвестувати в розробку нових технологій і покращення продуктів.

Місцем існування цифрових ринків є платформи, що існують в мережі Інтернет. Цифрові ринки часто функціонують через платформи, які об'єднують постачальників товарів чи послуг з кінцевими споживачами. Такі платформи (наприклад, Amazon, Uber, Google) створюють мережевий ефект, коли цінність платформи збільшується з кожним новим користувачем. Це дає перевагу великим компаніям, які вже мають велику базу користувачів, що ускладнює конкуренцію для нових гравців. Мережевий ефект може призвести до монополізації ринку або утворення олігополій, що обмежує конкуренцію.

Цифрові ринки зумовлюють концентрацію інформації та даних у великих компаніях, що володіють доступом до великих обсягів користувацьких даних. Це дозволяє їм не тільки краще розуміти потреби споживачів, але й більш ефективно керувати маркетинговими кампаніями, ціноутворенням і розробкою продуктів. Однак зростаючий контроль над даними може також призвести до проблем із конфіденційністю та обмеженням доступу для конкурентів, що в свою чергу може обмежувати здорову конкуренцію на ринку.

На цифрових ринках особливо важливими є питання патентного захисту технологій та інтелектуальної власності. Великі компанії часто володіють великою кількістю патентів, що дозволяє їм домінувати на ринку та блокувати доступ нових учасників. Такі патентні бар'єри можуть стати серйозною проблемою для стартапів, що не мають достатніх ресурсів для протистояння в патентних спорах. У результаті, конкуренція може знижуватися через зловживання патентними правами і використання їх для обмеження доступу до ринку.

Цифрові ринки залежать від алгоритмів, які визначають стратегії ціноутворення, пропонують персоналізовані послуги і керують взаємодією з користувачами. Алгоритми можуть підвищувати ефективність та знижувати витрати, але також можуть призводити до обмеження конкуренції через встановлення схожих цін, моделей поведінки або оптимізації, яка не враховує інтереси споживачів або нових учасників ринку.

Також особливістю конкуренції на цифрових ринках є цінова політика їх учасників. Багато цифрових компаній надають свої послуги або продукти за низькою або нульовою ціною для користувачів (зокрема, соціальні мережі, поштові сервіси, онлайн-ресурси), в той час як заробляють на рекламі або монетизації даних. Це створює особливу конкуренцію на ринку, де не тільки фінансові показники, а й інші бізнес-моделі (як-от використання даних або мережевий ефект) визначають успіх компанії.

Особливістю цифрових ринків є наявність спеціалізованих регуляторів – конкурентних відомств, антимонопольних органів. Оскільки на цифрових ринках часто виникають ситуації, коли декілька великих гравців домінують, важливим аспектом є роль антимонопольних органів. Антимонопольні органи попереджають виникнення антиконкурентних практик, розслідують та притягують до відповідальності учасників зловживання патентами, маніпулювання алгоритмами ціноутворення чи злиття, що створюють бар'єри для нових учасників ринку.

Відповідно до вищезазначеного визначимо напрями удосконалення законодавства у сфері патентно-правової охорони на цифрових ринках.

Підвищення рівня прозорості і удосконалення патентного процесу. Одним з важливих напрямів є забезпечення прозорості патентного процесу. Створення публічних платформ для обміну інформацією про патенти та їх ліцензування допоможе забезпечити доступ до технологій для усіх учасників ринку, підвищуючи рівень конкуренції і зменшуючи ризики для споживачів. В контексті удосконалення патентного процесу необхідно закріпити норми які б унеможливлювали формальний підхід до отримання патенту, а саме ліквідувати декларативні

патенти, визначити патентно-інформаційний пошук з підготовкою відповідного висновку та кваліфікаційну експертизу в якості обов'язкових складових процедури отримання патенту на корисні моделі та промислові зразки. Відповідно скасувати відповідальність власника патенту за відповідність промислового зразка критеріям охороноздатності. Відповідність промислового зразка критеріям охороноздатності повинна бути визначена в результаті проведення кваліфікаційної експертизи [22, С. 235].

Запровадження більш гнучких механізмів ліцензування. У цифровій економіці, де швидко змінюються технології, традиційні форми ліцензування можуть бути недостатньо ефективними. У зв'язку з цим, варто удосконалити законодавство щодо гнучких та динамічних ліцензійних моделей, які дозволяють швидше адаптуватися до технологічних змін і забезпечувати баланс між інтересами правовласників та конкурентів.

Регулювання використання патентів великими корпораціями. Для запобігання монополізації ринку через патентні бар'єри необхідно вдосконалити законодавство, що регулює поведінку великих корпорацій на цифрових ринках. Це може включати посилення вимог до патентного ліцензування, особливо у випадках, коли компанії мають значну частку ринку. Також важливо створити механізми контролю за необґрунтованим накопиченням патентів великими компаніями з метою блокування конкурентів або обмеження доступу до нових технологій.

Посилення контролю та встановлення нормативних запобіжників патентному тролінгу. З огляду на зловживання патентними правами для ведення антиконкурентної діяльності, потрібно вдосконалювати законодавство, яке обмежує діяльність патентних тролів. Це може включати введення жорсткіших вимог до подачі патентних позовів, обов'язкову перевірку патентних заявок на добросовісність та введення штрафних санкцій за зловживання патентними правами для домінування на ринку. Необхідно на законодавчому рівні визначення поняття «Патентний тролінг» як діяльності з набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності з метою формального закріплення прав на об'єкт інтелектуальної власності при відсутності зв'язку з виробництвом та/або винахідницькою діяльністю щодо цього об'єкта з подальшим недобросовісним використанням набутого права для досягнення неправомірних переваг у конкуренції, результатом чого є спотворення економічної конкуренції. В зв'язку з тим, що патентний тролінг є проявом недобросовісної конкуренції необхідно на законодавчому рівні закріплення в межах Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначення поняття «Патентний тролінг», а Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» доповнити окремою статтею, в якій визначити в якості окремого складу правопорушення здійснення патентного тролінгу [22, С. 236].

Розширення прав споживачів по доступу до цифрових технологій. Законодавство повинно враховувати інтереси не лише патентовласників, але й споживачів та підприємств, які використовують ці технології. Необхідно створити умови для більшого доступу до ліцензованих технологій, зокрема через розвиток відкритих ліцензій, публічних баз даних патентів та сприяння технологічному обміну серед підприємств.

Удосконалення регулювання алгоритмів та автоматизації у контексті патентно-правової охорони. З огляду на збільшення використання алгоритмів та штучного інтелекту на цифрових ринках, важливо створити нові правові норми для патентування алгоритмів, що дозволяють забезпечити баланс між інноваціями та збереженням конкурентного середовища. Оскільки алгоритми можуть мати значний вплив на ціноутворення, маркетинг та навіть розвиток нових технологій, необхідно регулювати їх використання через патентну систему так, щоб уникнути зловживань.

Розвиток антимонопольне регулювання в контексті використання патентів. Важливим напрямом є посилення антимонопольного регулювання щодо патентних прав на цифрових ринках. Це включає посилення механізмів контролю за злиттями великих корпорацій, які володіють значною кількістю патентів, і перевірку їхнього впливу на конкурентне середовище. Механізми антимонопольного регулювання повинні бути здатні швидко реагувати на нові форми антиконкурентної поведінки, яка виникає через патентне домінування. Для цього

необхідним є рух по двом напрямам. Це підвищення кваліфікації кадрів конкурентного відомства та створення спеціального підрозділу по дослідженню цифрових ринків та проведенню розслідувань порушень антимонопольного законодавства на цифрових ринках. Також необхідним є розвиток інструментів економічного аналізу для оцінки ринкової влади цифрових компаній та виявлення антиконкурентних практик. Необхідним є залучення до цього процесу наукових установ для розробки нових інструментів та методологій аналізу цифрових ринків. [23, С. 28]

Забезпечення захисту малих і середніх підприємств від патентного тиску. Особливу увагу варто приділити створенню правових механізмів, які допоможуть малим і середнім підприємствам захиститися від можливого патентного тиску з боку великих гравців. Це може включати державні програми для підтримки стартапів, субсидії на патентування та ліцензування, а також консультаційні послуги для підприємців щодо захисту їхніх інтелектуальних прав.

Здійснювати розвиток національних і сприяти розвитку міжнародних судових систем для розгляду патентних спорів. Враховуючи важливість патентних прав на цифрових ринках, необхідно вдосконалити судові механізми для розгляду патентних спорів. Це передбачає створення спеціалізованих судів або палат, які зможуть швидко і ефективно вирішувати спори у сфері патентів, зокрема у випадках, коли йдеться про інновації в цифрових технологіях. Так в Україні відповідно до Указу Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» в 2020 році було здійснено державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи – Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Проте станом на сьогодні цей суд не розпочав свою роботу. В ряді законопроектів також пропонувалось створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності та економічної конкуренції. Проте станом на сьогодні всі ці новели залишаються лише в якості нереалізованих нормативних рішень та законодавчих пропозицій. [22, С. 236].

Напрямом удосконалення законодавства у сфері патентно-правової охорони на цифрових ринках є також участь в процесах гармонізації патентного законодавства на міжнародному рівні. У зв’язку з глобалізацією цифрових ринків запроваджуються єдині стандарти для патентної охорони, що сприяє ефективному регулюванню транснаціональних прав на інтелектуальну власність. Це включає гармонізацію національних патентних систем та укладання міжнародних угод, які дозволяють забезпечити однакові умови для всіх учасників цифрових ринків, зокрема малих і середніх підприємств, незалежно від їхньої географічної локалізації.

Висновки. Удосконалення законодавства в сфері патентно-правової охорони на цифрових ринках є необхідним для забезпечення економічної конкуренції та підтримки інноваційного розвитку. Запровадження нових правових механізмів, що забезпечують баланс між захистом інтелектуальної власності та необхідністю розвитку конкуренції, створює сприятливе середовище для розвитку підприємств та стартапів, а також забезпечує доступ до нових технологій на глобальних цифрових ринках. Конкурентне середовище на цифрових ринках є надзвичайно динамічним, із високим рівнем інновацій, складними конкурентними стратегіями, глобальним охопленням і новими викликами, пов'язаними з патентами, даними та алгоритмами. Особливості цих ринків вимагають постійного удосконалення правового регулювання та антимонопольних механізмів для забезпечення справедливої конкуренції і захисту інтересів споживачів.

Посилання:

1. Птащенко О.В., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Міжнародні стратегічні альянси в умовах цифрових трансформацій і розвитку ринку даних. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2023. №2 (12). С. 214-227. URL: http://doi.org/10.32750/2023-0218.

2. Вінник О.М. Цифрова економіка: проблеми комплексного правового забезпечення. Приватне право і підприємництво. 2018. Вип. 18. С. 173-178. URL: https://doi.org/10.32849/2409-9201.2018.18.39.

3. Вінник О.М., Попович Т.Г., Деревянко Б.В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Том 29, № 3. С. 182-204. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-181.

4. Барановська В.М. Право інтелектуальної власності в цифрову добу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 167-171. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.28.

5. Васильєв Є.О. Розвиток правової охорони об'єктів права промислової власності у країнах ЄС. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 12. С. 20-29. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/2.pdf

6. Кудін А.В. Міжнародні тенденції публічного адміністрування патентної діяльності. Юридичний науковий електронний журнал № 3/2020, С. 513-515. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/126.pdf

7. Майданик Роман Цифрова річ як майно та її оборотоздатність, Цивілістична платформа № 1 (4) 2025 С. 19-59. https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-19-59. URL: file:///E:/roman_majdanyk_tsyfrova_rich_iak_majno_ta_ii_oboronozdatnist.pdf

8. Дорожко Г.К., Балашова О.В., Воліков В.В. Об'єкти промислової власності: економічна сутність та особливості оцінки С. 131-136. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Випуск 1(10), Том 2. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/72006873.pdf

9. Цирфа Г.О. Проблеми правового регулювання відносин у сфері охорони і захисту специфічних об'єктів інтелектуальної власності на прикладі «топографії інтегральних мікросхем. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3 (19) 2013, С. 129-134. URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2013/3/24.pdf.

10. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 september 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). Official Journal of the European Union L 265. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:265:FULL

11. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Official Journal of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02023R1114-20240109.

12. Про віртуальні активи. Закон України від 17.02.2022 р. № 2074–IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://t.ly/NWKhe.

13. Проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обігу віртуальних активів в Україні : проєкт Закону України № 10225-д від 24 квіт. 2025 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271.

14. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні. Закон України від 15.07.2021 р. № 1667–IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://t.ly/E3Q15.

15. Про електронні комунікації. Закон України від 16.12.2020 р. № 1089– IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://t.ly/nYyaY.

16. Про цифровий контент та цифрові послуги. Закон України від 10.08.2023 р. № 3321–IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://t.ly/o__DJ.

17. Про захист економічної конкуренції. Закон України від 11.01.2001 р. № 2210–III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://t.ly/sZAhU.

18. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: https://www.wipo.int/wipolex/fr/treaties/textdetails/12995

19. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text

20. Про охорону прав на промислові зразки. Закон України від 15 грудня 1993 року № 3688-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text

21. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг, Закон України від 15 грудня 1993 року № 3689-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text

22. Полюхович Валерій Захист економічної конкуренції в сфері інтелектуальної власності: протидія патентному тролінгу // Приватне право і підприємництво. Київ. 2024. Вип. 24. С. 228-237. URL: https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.31.

23. Полюхович Валерій Захист економічної конкуренції на цифрових ринках в Україні. Університетські наукові записки. Хмельницький. 2024. No 5 (101), С. 17-30. DOI: 10.37491/UNZ.101.2.

Статтю було подано	04.04.2025	The article was submitted
Статтю було прийнято	18.04.2025	The article was accepted